

ЛЕКЦІЯ 9: ПРОФЕСІЙНА ОСВІТА СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

ПЛАН

1. Вітчизняна професійна освіта соціальних працівників: рівні, зміст і моделі.
2. Проблемні питання професійної освіти соціальних працівників в Україні.
3. Міжнародний досвід професійної підготовки соціальних працівників.

Головні поняття теми: професійна освіта соціального працівника, структура професійної освіти, первинна професійна підготовка соціальних працівників, перепідготовка соціальних працівників, підвищення кваліфікації соціальних працівників, професіоналізм соціальних працівників

ПИТАННЯ 1

Забезпечення якісного соціального обслуговування неможливе без відповідної професійної освіти соціальних працівників. На думку М.Фіцули, *професійна освіта* – це процес, продукт і результат засвоєння систематизованих знань, умінь і навичок, необхідних для кваліфікованої діяльності в рамках тієї чи іншої професії, а також правил і норм поведінки, прийнятих у певному професійному середовищі. *Структура професійної освіти* включає професійно-технічну освіту, вищу освіту, післядипломну освіту, аспірантуру, докторантуру.

З огляду на зазначені визначення, відзначимо, що вітчизняна професійна освіта соціальних працівників все ще не має завершеного характеру, наприклад, у плані відсутності в її межах до цього часу аспірантури і докторантури. Крім того, навіть на рівні масової свідомості лишається розповсюдженим не зовсім коректний професійний образ соціальної роботи. Адже у більшості громадян України вона насамперед асоціюється з милосердям та благодійністю держави. Зазначимо, що

благодійність — це позапрофесійна категорія, а милосердя — категорія моралі. Факт такої невизначеності в характеристиці діяльності соціального працівника впливає і на рівень іміджу професійної освіти за спеціальністю «Соціальна робота» в сучасному українському суспільстві.

Можливо так склалося внаслідок того, соціальна робота була порівняно нещодавно юридично визнана як окремий фах. Адже лише у квітні 1991 року Постановою Держкомпраці СРСР Кваліфікаційний довідник посад керівників, спеціалістів і службовців був поповнений кваліфікаційною характеристикою «спеціаліст із соціальної роботи» та «соціальний працівник».

І все-таки з того часу в Україні поступово виникла достатньо розгалужена система професійної підготовки соціальних працівників, в якій можна виділити такі рівні:

- 1) *допрофесійна підготовка* (різноманітні курси, школи, ліцеї, коледжі);
- 2) *вища професійна освіта* (університети, галузеві вищі навчальні заклади, денні, вечірні, заочні відділення, дистанційна, екстернатна форми навчання);
- 3) *післядипломна освіта* (перекваліфікація на факультетах післядипломної освіти; підвищення кваліфікації, оволодіння новою спеціалізацією).

Крім того, ефективною формою професійної освіти соціальних працівників є *самоосвіта*, яка пов'язана з вивченням літератури, спостереженням та аналізом роботи своїх колег, постійним ускладненням завдань. Самостійне навчання соціальних працівників здійснюється з метою безперервного, систематичного поповнення і поглиблення знань, умінь і навичок, набутих ними у навчальних закладах і за місцем роботи у ході початкової підготовки, підвищення кваліфікації, перепідготовки, стажування тощо.

Заслуговує на увагу той факт, що в Україні останнім часом активізувалася робота з розробки державних освітніх стандартів професійної освіти за спеціальністю «Соціальна робота», укладаються відповідні освітньо-кваліфікаційні програми та освітньо-кваліфікаційні характеристики фахівців, документи навчально-методичного супроводу навчального процесу, за всіма освітньо-кваліфікаційними рівнями «молодший спеціаліст» – «бакалавр» – «спеціаліст» — «магістр»..

Для успішного завершення цієї складної і копіткої роботи багатьох фахівців велике значення має удосконалення *змісту професійної підготовки* соціальних працівників. На думку деяких авторів, зміст підготовки спеціалістів повинен включати такі компоненти:

- глибокий аналіз сучасного соціального розвитку і формування вміння дати об'єктивну оцінку соціальній політиці, запропонувати альтернативні варіанти;
- чітке уявлення і класифікація сучасних моделей, форм і методів самої практики соціальної роботи;
- власне педагогічний процес підготовки соціальних працівників;
- розробка теорій, концепцій, моделей і технологій, спрямованих на ефективне функціонування соціального працівника;
- розробка і реалізація програм, що підвищують компетентність соціального працівника.

Актуальним є і питання розробки *моделі підготовки фахівців соціальної роботи*. У цьому зв'язку відзначимо модель професора І. А. Зимової:

1. Підготовка фахівця в галузі соціальної роботи здійснюється за рівнями, послідовно вирішуються завдання введення студента в навчання, забезпечення програм самонавчання й саморозвитку.
2. Підготовка фахівця може розглядатися як складна багатоаспектна діяльність, сукупним суб'єктом реалізації якої виступає навчально-

методично-адміністративний склад навчального закладу разом із кафедрами, викладачами, самими студентами.

3. Підготовка фахівців у галузі соціальної роботи як будь-яка складна розгорнута в часі діяльність має кілька рівнів, етапів. Перший рівень – *орієнтовно-дослідницький* – є по суті знайомство із суб'єктами, засобами, способами й умовами майбутньої професійної діяльності, прогнозування її здійснення. Другий рівень – *виконання самої діяльності у формі навчання*, що припускає визначення підходів, організацію навчального процесу і його забезпечення. Сюди входять співвідношення теоретичного й практичного навчання, взаємодія суб'єктів навчальної діяльності, навчальні плани й програми, контроль і атестація. Третій рівень – *саморозвиток, самовдосконалення фахівця*.

4. Підготовка фахівця із соціальної роботи вимагає від нього прийняття певних етичних норм (професійних кодексів) і дотримання їх, а також формування певних особистісних (індивідуально-психологічних) якостей, таких, наприклад, як гуманістична спрямованість, емпатійність, альтруїстична домінанта тощо.

5. Предметом підготовки за фахом «Соціальна робота» є практичне вміння надати ефективну кваліфіковану допомогу клієнту у вирішенні його особистісних проблем, труднощів (з дітьми, родителями, співробітниками, самим собою), таких, як, наприклад, неадекватність рівня домагань, самооцінки, дезадаптація, наркотична або алкогольна залежність, старість, втрата сенсу життя, інвалідність і багато чого іншого...» [5, с. 310-311].

Підкреслимо, що розробка вітчизняної моделі професійної підготовки соціального працівника, пошук шляхів вдосконалення її змісту вимагають оцінити стан вже сформованої системи освіти соціальних працівників. Відтак, переходимо до наступного питання.

ПИТАННЯ 2

Оцінюючи стан вітчизняної підготовки фахівців для соціальної роботи в нашій країні, насамперед, звернемо увагу на найбільш *проблемні питання*. Перш за все, вимагає серйозного вдосконалення технологія підготовки майбутніх фахівців; вищі навчальні заклади потребують серйозної державної підтримки в плані фінансової допомоги, матеріально-технічного забезпечення навчального процесу, активізації процесів підготовки професорсько-викладацького складу. Актуальною є проблема перепідготовки працівників соціальних служб, оскільки функціонуючі соціальні служби укомплектовані фахівцями, серед яких не усі мають відповідну професійну підготовку. Гострою для України є проблема підготовки підручників, посібників з соціальної роботи, пакетів навчально-методичної документації тощо.

Крім того, серед *найбільш актуальних проблем* становлення професії соціального працівника в країні дослідники називають такі:

- відсутність професійної освіти у більшості спеціалістів соціальних служб;
- надмірна формалізація соціальних служб та тенденція до розвитку стратегії самозбереження;
- підміна професійних принципів роботи волонтерськими намірами соціальної діяльності;
- недостатність міждисциплінарної практики, міжвідомчої взаємодії.

Важливим є питання стандартів освіти, оскільки у різних навчальних закладах зміст навчання суттєво відрізняється через неузгодженість концепцій, на яких ґрунтується викладання базових курсів із соціальної роботи у різних вищих навчальних закладах.

Враховуючи пріоритетність практичної підготовки соціальних працівників, слід відзначити низькі можливості для відпрацювання навичок в аудиторний час, оскільки за вимогами Міністерства освіти і науки України кількість студентів у групах нараховує близько 20, у той час як на Заході

більшість практичних курсів для соціальних працівників відбуваються у групах з 5-6 осіб. Крім того, вимоги МОН України обмежують права і можливості навчальних закладів у збільшенні обсягів практики.

Також серед проблем професійної освіти дослідники називають брак середніх спеціальних закладів із підготовки соціальних працівників, оскільки не усі посади соціальних працівників потребують вищої фахової освіти. Разом із тим, в Україні поки що недостатньо професійно-технічних закладів і коледжів, які здійснюють підготовку соціальних працівників базового і середнього кваліфікаційного рівня «соціальний працівник».

Багато дослідників зазначають загальну девальвацію якості вищої освіти і надмірне захоплення заочними та дистанційними формами навчання, що ускладнює набуття майбутніми соціальними працівниками професійних практичних навичок роботи з клієнтами, оскільки, як наприклад і у лікарів, навички не можуть сформуватися «заочно».

Особливу проблему складає певне протистояння між фахами «Соціальна робота» і «Соціальна педагогіка», яке намітилося останнім часом і стало предметом численних наукових дискусій.

Переважає більшість науковців розглядають соціальну роботу та соціальну педагогіку як галузі окремих наук, що мають свій предмет дослідження та понятійний апарат. Так, предметом соціальної педагогіки вважаються педагогічні аспекти соціалізації та соціального розвитку особистості, процеси соціального виховання, а базовими поняттями соціальної педагогіки є: соціалізація, соціальне виховання, соціальне середовище, соціальний розвиток, соціально-педагогічна профілактика, соціально-педагогічна підтримка тощо.

За визначенням М.Лукашевича та Т.Семигіної, «соціальна робота – це наука про закономірності та принципи функціонування й розвитку конкретних соціальних процесів, явищ, відносин, їх динаміку під цілеспрямованим впливом організаційних, психолого-педагогічних та управлінських чинників у захисті громадянських прав і свобод особи в

суспільстві» [4, с. 13–14]. А її основними поняттями є соціальний захист, соціальна політика, соціальне обслуговування, соціальні послуги, соціальний патронаж, соціальна профілактика, соціальна реабілітація, соціальний супровід тощо.

Як зауважує О.Безпалько, «у порівнянні з соціальною педагогікою, яка в центр уваги ставить розвиток і становлення особистості як суб'єкта соціального життя, забезпечення педагогічно доцільного впливу різних факторів соціального середовища, у теорії соціальної роботи акцент переміщується на соціальний захист, досягнення змін (соціальних та особистісних) як умови, що сприяє вирішенню проблем окремої людини, соціальної групи чи суспільства загалом» [1, с. 7]. Проте соціальна педагогіка та соціальна робота мають і спільні базові поняття, що підтверджує їхній взаємозв'язок.

На думку У. Лоренца, «напруженість між соціальною роботою та соціальною педагогікою вказує на суперечливість формування теорії цієї професії – від загальної ідеї до її додатків у різних спеціальних галузях або ж, навпаки, виявлення загальних понятійних елементів і наступна професійна уніфікація галузей практики, що вирости з різних умов. Соціальна педагогіка визначає цілі й механізми будь-якої соціальної активності із широких теоретичних позицій, безвідносно до конкретних організаційних рамок і прийомів. Вона в такий спосіб стоїть на сторожі автономії професії й ставить у центр професійної компетенції аналітичні й комунікативні здатності працівника. Соціальна робота, навпаки, у пошуку прийнятних теорій намагається відштовхнутися від розмаїтості соціальних служб і організаційних рамок. Цей пошук був викликаний бажанням знайти загальну, уніфікуючу теорію соціальної роботи, але звільнив дорогу більш прагматичному й часто еkleктичному використанню теоретичних елементів суміжних дисциплін» [8].

«Соціальну роботу» називають «попелюшкою» в академічному світі, оскільки аспірантури та докторантури за цим фахом немає, на відміну від

соціальної педагогіки, яка офіційно визнана як окрема галузь педагогічної науки, має шифр наукової спеціальності 13.00.05 та паспорт спеціальності, у якому визначені напрями наукових досліджень цієї науки. З іншого боку, у цьому паспорті визначено такі напрями досліджень: «Теорія та історія соціальної педагогіки та *соціальної роботи* в Україні й за рубежом», «Зміст, форми та методи соціально-педагогічної та *соціальної роботи*», «Фахова підготовка соціального педагога, спеціалістів із *соціальної роботи*». Проблеми соціальної роботи досліджуються також і в психології. Так, серед галузей психологічних наук виокремлено спеціальність 19.00.05 – соціальна психологія, психологія соціальної роботи.

Протистояння соціальної роботи і соціальної педагогіки має прояви на етапі працевлаштування випускників навчальних закладів. Так, на сьогодні у дошкільних закладах, загальноосвітніх навчальних закладах різного типу (середні загальноосвітні школи, школи-інтернати, школи соціальної реабілітації) на посаді соціального педагога може працювати лише фахівець, який закінчив вищий навчальний заклад за спеціальністю «Соціальна педагогіка», у той час як в управліннях і відділах праці та соціального захисту населення, територіальних центрах обслуговування пенсіонерів і непрацездатних громадян – фахівці за спеціальністю «Соціальна робота». У центрах соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, центрах соціально-психологічної реабілітації, соціальних центрах матері та дитини, центрах соціально-педагогічної реабілітації для дітей та молоді з функціональними обмеженнями можуть працювати спеціалісти з обома цими кваліфікаціями.

До речі, за словами Т. Семигіної, у Європі у зв'язку з Болонським процесом відмовляються від фаху «Соціальна педагогіка», що зберігся лише в Німеччині та деяких інших країнах, і переходять до підготовки за напрямом «Соціальна робота», однією зі спеціалізацій якої і визначено соціальну педагогіку.

У 2007 р. «Соціальну роботу» із соціологічних було переведено до галузі наукових знань «Соціальне забезпечення», до якої включено також

напрям «Соціальна допомога», що також викликало численні дискусії, оскільки, на думку деяких фахівців, соціальне забезпечення як державна система матеріальної підтримки груп населення, що потребують допомоги, передбачає зовсім інші, ніж соціальна робота знання, вміння та навички. Якщо для опанування соціальної роботи важливі знання з психології, педагогіки, соціології, теорій і методів самої соціальної роботи, то для соціального забезпечення на першому плані – знання з правового регулювання соціальних відносин, нормативного забезпечення діяльності соціальних установ, економіки та менеджменту, що означає перетворення соціальної роботи з соціально-гуманітарного напрямку на економіко-правовий. Проте багато хто з дослідників вважають, що якісна соціальна робота виконується на основі знань, умінь та навичок, отриманих в результаті соціологічної, психологічної та юридичної освітньої підготовки.

На нашу думку, від вирішення зазначених питань значною мірою залежить успіх подальшої професіоналізації соціальної роботи і, зрештою, забезпечення якісними соціальними послугами українських громадян. Для цього, напевно, слід врахувати міжнародний досвід професійної освіти соціальних працівників, який і буде розглянуто в наступному питанні.

ПИТАННЯ 3

Передусім, слід зауважити, що за кордоном не існує єдиної моделі освіти у сфері соціальної роботи та єдиних підходів щодо освітньо-кваліфікаційних рівнів. Система підготовки соціальних працівників у різних країнах світу відрізняється варіативністю: існують різні підходи до визначення освітньо-кваліфікаційних рівнів освіти, спеціальностей і спеціалізацій, побудови програм професійної підготовки, змісту освіти, тривалості навчання, технологій навчання тощо. Підготовкою кадрів займаються як державні, так і приватні заклади.

У світі нараховується кілька десятків сотень вищих шкіл соціальної роботи й спеціалізованих факультетів університетів, що здійснюють

підготовку професійних соціальних працівників. Лише в Європі нараховується понад 500 навчальних закладів, що надають освітні послуги в галузі соціальної роботи. У більшості країн освіта фінансується державою, проте, існує чимало й приватних навчальних закладів, при цьому у деяких країнах приватний характер шкіл обумовлений їхньою приналежністю до певної релігійної конфесії. Наприклад, у Португалії, Іспанії й країнах Латинської Америки кількість шкіл, що належать до Римської католицької церкви, відчутно перевищує кількість світських установ.

Професійна освіта соціальних працівників відображає специфіку національних систем освіти. У той же час, немає єдиного зразка навіть у межах однієї країни. Так, у Японії існує досить широкий вибір програм: два роки навчання в місцевому коледжі, чотири роки занять у коледжі або університеті (найпоширеніший варіант) і два роки аспірантури в університеті з одержанням ступеня магістра. Хоча школи соціальної роботи існують тут у рамках вищої освіти й найчастіше висувають ті ж вимоги до прийому, що й університети, їх не можна рівняти з ними. Навчання тривалістю 3-4 роки розглядається як вузькотехнічна, спеціалізована підготовка. Університети пропонують широке гуманітарне навчання.

Немає єдиного зразка також і у Великій Британії. Навчання соціальній роботі здійснюється в університетах, коледжах. Існують різні програми: чотири роки навчання на ступінь бакалавра; один рік навчання в аспірантурі; два роки навчання для випускників, що закінчили інші факультети; два або три роки для тих студентів, які не закінчили повністю курс університету.

У США професійну підготовку соціальних працівників здійснюють школи соціальної роботи, коледжі та університети. У системі вищої освіти США діє багаторівнева шкала професійної кваліфікації соціальних працівників.

Першим професійним ступенем є ступінь бакалавра, який надається після чотирьох років навчання у коледжі або школі соціальної роботи. Мета навчання на рівні бакалаврату – підготовка студентів для переходу на

наступний рівень оволодіння професією, створення можливостей для проходження практики в агентствах та організаціях, під керівництвом досвідчених практиків. Після завершення основної підготовки бакалаври соціальної роботи можуть розпочати свою професійну діяльність як соціальні працівники загальної спеціальності або продовжити навчання в магістратурі.

Ступінь магістра присвоюється через два роки навчання у спеціалізованій школі соціальної роботи. Перший рік присвячується поглибленому вивченню теорії і практики соціальної роботи, зокрема спеціалізованих предметів – соціальної психології, геронтології, методів соціальної роботи, соціальної політики, соціальної економіки, соціального права. Другий рік використовується для спеціалізації та удосконалення рівня професійної підготовки на практиці. Після закінчення магістратури спеціаліст отримує загальну спеціалізацію, є фахівцем в одному із напрямів чи у певній сфері соціальної роботи. Таку спеціалізацію називають безпосередньою практикою або втручанням на мікрорівні. До того ж, студент може обрати спеціалізацію у будь-якій із сфер діяльності соціальної роботи: робота з людьми похилого віку; робота у центрах здоров'я, сімейних службах, соціальних службах на підприємствах; робота з дітьми; робота з людьми, що мають психічні або фізичні вади; робота із засудженими тощо. Також магістри можуть набути кваліфікацію незалежного практика, яка дозволяє займатися приватною діяльністю, працювати на керівних посадах, здійснювати керівництво програмами, консультувати та викладати; для цього крім диплома магістра треба мати успішний досвід практичної діяльності в галузі соціальної роботи, рекомендації кваліфікованих спеціалістів та успішно скласти письмовий іспит, який проводиться під наглядом Національної Асоціації соціальних працівників Америки.

Докторський ступінь передбачає два роки навчання після ступеня магістра. Мета докторантури – підготувати вчених, які могли б розвивати теоретичну базу соціальної роботи, а від цього залежить викладання в магістратурі та вищій школі.

Крім того, за різними спеціалізаціями існують так звані «просунуті» курси й просто для продовження освіти за програмами для тих, хто вже має ступінь магістра. Студенти, які успішно закінчили курс, одержують посвідчення. Також у місцевих коледжах діють 2-річні програми підготовки працівників технічного (допоміжного) персоналу в області соціальної роботи.

Теоретично кожному рівню відповідають свої певні обов'язки. Але в житті на практиці ці межі часто стираються. Відомі випадки, як засвідчують американці, коли соціальні працівники й без професійної освіти робили прекрасну кар'єру й навіть керували цілими агентствами. Проте, більшість контролюючих і адміністративних посад вимагають ступеня магістра. Докторська підготовка потрібна для викладання, адміністративної й науково-дослідної роботи.

Отже, ступінь бакалавра є першим професійним ступенем у соціальній роботі, до 1974 року таким вважався ступінь магістра. Потім було вирішено, що бакалавр може стати повноправним членом Національної Асоціації Соціальних працівників США (НАСР).

Щодо змісту навчання, то система професійної підготовки в США передбачає п'ять базових навчальних програм: поведінка людини й соціальне середовище; політика соціального забезпечення й служби соціальної допомоги; практика соціальної роботи; науково-дослідна діяльність і польова практика.

Завдання всіх програм із соціальної роботи в США – готувати випускників до практичної роботи з різними групами населення та типами клієнтів. Мета підготовки соціальних працівників – це підготовка компетентних та ефективно діючих професіоналів, здатних займатися соціальною практикою [10].

Зміст кожної з тем базових програм наповнюється навчальними курсами гуманітарних дисциплін, провідне місце серед яких відводиться соціальним та біологічним наукам (соціології, біології, медицині, фізіології,

психології, патопсихології, філософії, політології, економіці, антропології, історії соціальної роботи, педагогіки, права тощо).

За допомогою таких навчальних курсів, як наприклад, «Поведінка людини» та «Суспільство», студенти навчаються усвідомлено підходити до вирішення проблеми «людина і середовище», що виникає при аналізі конкретної ситуації. Вони отримують знання про окрему людину, групи, сім'ї, організації, громади тощо, усвідомлюють існування взаємозв'язків біологічних, соціальних, психологічних та культурних систем суспільства, їх вплив на поведінку людини, та поведінку людини на ці системи [10]. Кожний навчальний план з соціальної роботи включає в себе також інформацію про соціальну політику держави та діяльність служб соціального забезпечення у масштабах країни. Студенти вивчають структури програм різних соціальних служб, історію інститутів соціального забезпечення та соціальної роботи як професійної діяльності. До змісту курсів із практики соціальної роботи включено багато методів і моделей впливу. Зокрема теорія, дослідження, досвід, що був накопичений в практиці соціальної роботи.

Особливу увагу в американських вищих навчальних закладах приділяють навчальним планам з практики, оскільки практичне навчання є фактично основною формою навчання соціальній роботі у вищій школі США. Курс з практики соціальної роботи повинен викладатися з загальних позицій. На рівні магістратури кожна програма повинна мати обов'язково базовий компонент та «концентрацію», тобто спеціалізацію, що складає відмінну рису освіти на цьому рівні. «Концентрація» може бути організована навколо польової практики, проблемної галузі, груп ризику, методів і принципів впливу, умов і напрямів практики тощо [10].

Важливу роль у справі освіти соціальних працівників різних країн відіграє Міжнародна асоціація шкіл соціальної роботи (IASSW), створена в 20-і роки минулого століття. Однією з її функцій є експертне оцінювання національних програм навчання соціальній роботі. Створений при ній Міжнародний комітет шкіл соціальної роботи (ICSSW) щільно співпрацює з

ООН і Міжнародною організацією праці, що має в Женеві довідково-інформаційний центр, у якому зберігається вся документація, що стосується навчання соціальних працівників.

До середини 60-х років XX ст. моду в галузі освіти соціальних працівників прямо або опосередковано (через ООН) визначали США й Великобританія. Уряди інших країн, бажаючи одержати усе найбільш передове, не тільки вітали, але й наполягали на використанні західних фахівців і радників. На їхню думку, кращі фахівці прибували із Заходу, особливо зі США. Для того, щоб відкрити школи соціальної роботи у світі, що розвивається, запрошувалися десятки американських, британських і канадських фахівців. Розширювався й зворотний рух. Стипендії й стажування залучали у США, Англію й Канаду людей із усього миру. Це, природно, сприяло інтернаціоналізації професії й поширенню єдиних стандартів у викладанні.

У наш час багато соціальних працівників країн, що розвиваються, відчують потребу виробити свої підходи, які б вписувалися в культуру їхніх країн і відповідали б потребам їхнього розвитку.

У результаті аналізу практики впровадження закордонного досвіду здійснення професійної підготовки соціальних працівників вітчизняні дослідники (зокрема, В. Поліщук) називають такі загальні підходи щодо побудови моделі соціальної освіти:

- опора у процесі професійної підготовки на етику, ідеали, цінності соціальної роботи;
- наявність системи вимог до претендентів на навчання соціальній роботі (наявність соціального життєвого досвіду, практики соціальної взаємодії, загального рівня розвитку, особистісних нахилів, відповідність психологічним вимогам тощо);
- прагнення досягати єдності теоретичного та практичного компонентів освіти: навчальними планами передбачено від 40 до 50 %

навчального часу на практику, на розробку та створення студентами різноманітних соціальних проектів, програм і впровадження їх у практику;

- прагнення побудувати процес професійного навчання в контексті неперервної освіти;

- підготовка майбутніх соціальних працівників до роботи з особистістю і в особистісно-зорієнтованому контексті.

У цілому, сучасна система навчання соціальної роботи вимагає суттєвих змін і потребує удосконалення. Д. Кокс у своїй доповіді на 28-ому Міжнародному конгресі Шкіл соціальної роботи виділив ряд таких змін, які носять універсальний характер у світовому масштабі і яких, на його думку, потребує система освіти будь-якої країни, звичайно, в адаптованому варіанті.

По-перше, він виділив три рівні втручання соціальної роботи у вирішення проблем, які обумовлюють необхідність впровадження трьох рівнів підготовки соціальних працівників.

Базовий рівень навчання потрібен тим, хто буде виконувати роль каталізатора на «передовій лінії фронту», на рівні особистості, сім'ї, громади. «Я глибоко впевнений,— зауважив Д. Кокс,— що ми повинні спеціально готувати людей для виконання цієї надзвичайно важкої роботи, і таке навчання за змістом і формою повинно відображати реальні життєві ситуації» [6, 54]. Сім'я, громада, сімейно-сусідська спільність як пріоритетна сфера соціальної роботи, проблема спеціальної, особливо ґрунтовної підготовки соціальних працівників для роботи із сім'єю – одна із головних ідей всіх останніх світових форумів, які об'єднують провідних спеціалістів більшості країн світу.

Другий рівень покликаний дати випускникам знання і уміння, необхідні для того, щоб ввести, провести, знайти витоки фінансування для різноманітних соціальних послуг, які вимагаються даним соціумом, тобто для профільних соціальних служб, спеціально орієнтованих на ті чи інші групи, категорії клієнтів, що потребують негайної допомоги.

На третьому рівні студенти одержують знання та вміння, які необхідні для того, щоб брати участь в управлінні, плануванні і розробці стратегічних напрямків соціальної роботи.

Кожен рівень повинен мати свого абітурієнта, всі три рівні пов'язані між собою. Кожен рівень важливий і унікальний по-своєму, і жоден з них не може досягти своєї мети без двох інших [6, 50-59].

Одним з важливих напрямів розвитку професійної підготовки соціальних працівників є відбір контингенту. Іноземний досвід показує, що у розвинутих країнах існує суворий відбір контингенту на професію соціального працівника. У Норвегії, наприклад, від пошукувачів вимагають відповідний рівень знань і досвіду практичної діяльності в органах соціального забезпечення. В Італії та Іспанії нижній віковий рубіж – 18 років, багато абітурієнтів приходять навчатися соціальній роботі прямо зі школи, без досвіду практичної роботи. У Португалії перевага надається претендентам, які закінчили школи при університетах, орієнтовані на соціальні науки. Вікова межа – 18 років, причому перевага надається чоловікам. У Турції приймається рівна кількість чоловіків і жінок, співбесіда дає змогу виявити психологічну готовність та мотивацію абітурієнтів, для того щоб обрати найкращих для професії соціальний працівник. У Швейцарії, для того щоб бути прийнятим на факультет соціальної роботи, необхідно мати повну середню освіту, стаж не менше ніж рік практичної роботи, вільно володіти двома мовами (з чотирьох офіційних), а також розуміти діалекти. Перевага надається людям старшим за віком, які мають професійний і життєвий досвід. Лише в небагатьох країнах, наприклад у Швеції та Фінляндії, відсутні суворі вимоги до претендентів в індивідуально-психологічному плані. Індивідуальні особливості не впливають на вирішення питання про прийом їх у навчальні заклади, оскільки в цих країнах завжди була велика кількість робочих місць у галузі соціальної роботи, і у випускників є великі можливості для вибору майбутньої кваліфікації та кар'єри.

Таким чином, більшість країн, що входить до Міжнародної Асоціації шкіл соціальної роботи, висувають абітурієнтам цілу низку вимог. До числа таких вимог відносяться вікові обмеження, освітні стандарти, практичний досвід соціальної роботи; а також вимоги до психологічних якостей особистості так і до її фізичного стану.

У переважній більшості європейських країн звертається увага на наявність досвіду роботи, який відображає соціальну зрілість, здатність до добровільної допомоги, інтерес до соціальної роботи, сприймання і прагнення до цінностей людської гідності та соціальної справедливості.

Якщо говорити *про модернізацію соціальної освіти* в цілому, то в першу чергу варто відзначити *процес структурної реорганізації сфер впливу соціальної роботи та переосмислення професійного статусу фахівців соціальної сфери*, модернізацію системи професійної підготовки соціальних працівників щодо її приведення у відповідність із вимогами європейських угод [7].

Так, наприклад, модернізація французької системи соціальної освіти здійснюється у двох напрямках:

- 1) упровадження процедури «визнання професійної компетентності»;
- 2) розвиток вищої професійної освіти в галузі соціальної роботи у контексті положень Болонської декларації та посилення партнерської взаємодії між навчальними закладами [7].

Система «визнання професійної компетентності», безсумнівно, відповідає інтересам багатьох країн у тому, що стосується *підвищення соціального статусу фахівців*, оскільки велика кількість практиків без спеціальної освіти та кваліфікації, так званих «виконуючих функції», не маючи спеціальної професійної освіти, таким чином отримують реальну можливість одержати відповідний диплом або свідоцтво, довівши свою професійну компетентність.

Важливим напрямом модернізації соціальної освіти в переважній більшості країн є *реформування програм професійної підготовки з різних*

спеціальностей у галузі соціальної роботи. Програма професійної підготовки з кожної спеціальності включає три компоненти: професійну, змістову та сертифікаційну. У професійній компоненті вказані сфери професійної діяльності, функції та компетенції даного фахівця. Змістова компонента включає перелік навчальних блоків підготовки за конкретною спеціальністю, розкриває їх зміст, форми та методи підготовки. Сертифікаційна компонента містить перелік випускних іспитів, розкриває їх зміст та цілі. Подібне структурування дозволяє виділити ті компетенції фахівця соціальної сфери, що відповідають новим вимогам соціальної діяльності; модернізувати та персоналізувати курс підготовки шляхом посилення індивідуального підходу до кожного студента; підвищити мобільність і покращити можливості працевлаштування соціальних працівників.

Крім цього, необхідний *модернізаційний розвиток вищої професійної освіти в галузі соціальної роботи*, посилення партнерської взаємодії між навчальними закладами. Реалізація даного напрямку відбувається шляхом упровадження партнерської співпраці між закладами освіти у сфері вищої, післядипломної соціальної освіти та підвищення рівня наукових досліджень у галузі соціальної роботи.

У цілому, *сучасній соціальній освіті багатьох зарубіжних країн притаманні такі тенденції*: варіативний підхід, що проявляється у переліку спеціальностей, спеціалізацій, програм, структури, логіки і технологій професійної підготовки; автономність вищих навчальних закладів; міжнародна інтеграція; індивідуалізація навчання; співпраця вищих навчальних закладів із соціально-педагогічними установами; міждисциплінарний характер змісту освіти; опора на сучасні досягнення науки та інноваційні процеси у сфері практичної діяльності; упровадження інноваційних технологій навчання; підготовка майбутніх фахівців до роботи в полікультурному просторі, до здійснення діяльності превентивного характеру; інтенсивний розвиток допрофесійної підготовки та післядипломної освіти.

